

КУНДАЛИК ҲАЁТ ТАРИХИ: ШАКЛЛАНИШИ, ВАЗИФАЛАРИ ВА ТАДҚИҚОТ УСУЛЛАРИ

С.Б. Шадманова

Тарих фанлари доктори, профессор

Тошкент давлат шарқишунослик университети

Калит	сўзлар:	Аннотация:	Ушбу	мақолада	жаҳон
кундалик	ҳаёт	тарихи,	тарихшунослигида	кундалик	ҳаёт
“Анналар”	мактаби,	шаклланиши	илдизлари,	XX	асрнинг
кундалик	структура,	Франциядаги	анналар	мактаби	вакиллари
микротарих,	қуйидан	тарих,	йўналиш	алоҳида	соҳа
Тарихий	антропология,	ҳақида	фикр	юрителиди.	Бундан
ҳаётий тарих.		йилларидан	бошлаб	Германияда	ва
		дунёнинг	бошқа	давлатларида	бу
		соҳанинг	ривожланиши	билан	боғлиқ
		масалалар	тадқиқ	этилган.	Шунингдек,
		XX	асрнинг	охир	–
		XXI	асрнинг	бошларида	Россияда,
		охирги	йилларда	Ўзбекистонда	кундалик
		ҳаёт	тарихи	бўйича	олиб
		борилаётган	тадқиқотлар	таҳлил	этилган.

EVERYDAY LIFE IN WORLD HISTORIOGRAPHY: FORMATION, OBJECT AND METHODS OF RESEARCH

S.B. Shadmanova

DSc, Professor,

Tashkent state university of oriental studies

Key words: history of everyday life, “Annals” school, everyday structure, microhistory, history from below, historical anthropology, life history.

Abstract: The author in referenced article had attempted to analyze the ways of formation the history of everyday life in world historiography to include fact that in France in the middle of XX century by efforts of representatives of the school of annals this area of history gained status of independent direction. In addition to this in article are considered the issues related to the development of this area of history in Germany and some other countries. Besides was conducted analysis of researches related to the history of everyday life in Russia at the End of XX – Beginning of XXI centuries, also works carried out in recent years in Uzbekistan.

ИСТОРИЯ ПОВСЕДНЕВНОСТИ: ФОРМИРОВАНИЕ, ЗАДАЧИ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

С.Б. Шадманова

доктор исторических наук, профессор

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ключевые слова:	Аннотация:
история повседневности, школа «Анналов», бытовая структура, микроистория, история снизу, историческая антропология, история жизни	В данной статье говорится о путях формирования в мировой историографии истории повседневности, в том числе о том, как во Франции в середине XX века усилиями представителей школы анналов эта область истории получило статус самостоятельного направления. Помимо этого в статье рассмотрены вопросы, связанные с развитием этого направления истории в Германии и других странах мира. Помимо этого проведен анализ исследований по истории повседневности в России в конце XX – начале XXI вв., также работ, осуществленных в последние годы в Узбекистане.

Ўзбекистон тарих фани олдида қўйилаётган долзарб вазифаларни ҳал қилиш учун жаҳон тарихшунослигидаги янги йўналишларни ўрганиш муҳимдир. Шундай янги йўналишлардан бири «кундалик ҳаёт тарихи» (everyday life history, Alltagsgeschichte, histoire de la vie quotidienne) йўналиши бўлиб, унинг предмети инсон кундалик ҳаётини турли тарихий-маданий, сиёсий, этник ва конфессионал контекстда ўрганишдир.

XX аср ўрталарида Ғарб мамлакатлари ижтимоий тафаккурида “тарихий-антропологик ўзгариш” рўй бериши билан кундалик ҳаёт тарихи мустақил тадқиқот соҳаси сифатида шаклланди. Дастлаб француз тадқиқотчилари кундалик ҳаёт тарихининг тарихий тадқиқотларга катта туртки бера олишини кўра билдилар. Айнан улар тарихнинг фақат сиёсий, иқтисодий, ҳарбий жиҳатларини эмас, балки тарихни бир бутунликда ҳамда инсоннинг бу жараёнларга муносабати масалаларини ўрганишни диққат марказга қўйдилар. Мазкур тарихий-антропологик ёндошув “Анналар” журнали атрофида бирлашган машҳур йўналиш вакиллари М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель¹ асарлари асосини ташкил этди. Уларнинг асарларида кундалик ҳаёт тарихи инсонлар ҳаёти макроконтестининг бир қисми сифатида намоён бўлди. Жумладан, Ф.Бродель ҳар қандай жамиятнинг иқтисодида икки хил структурага эътибор беришни таклиф қилади, булар моддий ҳаёт структураси ва инсон психологияси ҳамда кундалик амалиётни камраб олган номоддий ҳаёт эди. У айнан номоддий ҳаётни “кундалик структура” деб атади. Ф.Бродель ва унинг сафдошлари глобал ижтимоий ўзгаришларни аниқлаш ҳамда турли даврлардаги воқеаларни таҳлил қилиш мақсадида катта даврларни тадқиқот учун танлайди. У бой қатламдаги аҳолининг маданияти оддий аҳоли томонидан қандай қабул қилганлигига катта эътибор беради. Шунингдек, унинг “Кундалик ҳаёт тузилиши” номли асари тарихий тадқиқотларнинг йўналишини ўзгартиришга катта туртки бўлди, яъни воқеликлар ёритилган сиёсий тарихдан, иқтисодий ривожланишнинг умумий қонуниятларини излашдан тарихий психология, тарихий демография, тарихий маданият сюжетларини таҳлилий равишда ўрганишга ўтишда ёрдам берди. Ф.Бродель “давр руҳини” тушуниш учун инсон онгини, психологиясини ва ижтимоий ҳуқ-атворини ўрганади.

“Қуйидан тарихни” яъни, давлатдан бошлаб инсонларни эмас, балки инсонларга қараб давлатни ўрганиш орқали ўтмишни тушуниш Ф.Бродель ва “микротарихчилар”²

¹ Бродель Ф. Структуры повседневности: Возможное и невозможное / Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV - XVIII вв. в 3-х т. - М., 1986. - Т.1. 621 с.

² Микротарих - машҳур бўлмаган кишилар, у ёки бу ижтимоий қатламнинг оддий бўлмаган вакиллари ҳаётини ҳар томонлама ўрганиш орқали тарихий тадқиқотлар олиб бориш йўналишидир. 1950-1960

ёндошувининг умумий жиҳати эди. Бундай ёндашув “кичик инсонни” тарихий тадқиқотлар предметига айлантирди ҳамда нафақат машҳур бўлмаган оддий инсонлар, балки қароқчилар, психопатлар, жодугарлар, анархистлар, ногиронлар, фоҳишалар, жиноятчилар тарихий тадқиқотлар марказида бўлиш ҳуқуқига эга бўлдилар. Шунингдек, элиталарни ўрганиш усуллари ҳам ўзгартирди, яъни асосий эътибор машҳур инсонлар ва уларга қарам бўлган кишилар кундалик ҳаёти ўртасидаги боғлиқлик жиҳатига қаратила бошлади.

Фернан Броделнинг сафдошлари “Анналар” мактабининг вакиллари унинг тадқиқот усуллари янада ривожлантиришга ҳаракат қилишди. Ф.Броделнинг асарлари француз тарихшунослиги доирасидан чиқиб, жаҳон ўрта асрлар ва илк янги давр тарихи билан шуғулланувчи мутахассислар эътирофини қозонди.

Кейинчалик ушбу йўналишдаги тадқиқотлар Европанинг бошқа мамлакатларида ҳам олиб борила бошлади. Жумладан, 1980-йилларда Ғарбий Германияда кундалик ҳаёт тарихи йўналиши юзага келади ва шу ўн йиллик охирида донғи чиққан йўналишга айланади. Уни ишлаб чиқишда Геттингенда жойлашган Макс Планк номидаги тарих институти профессори Альф Людке катта ҳисса қўшди. У XIX – XX асрдаги Германия ишчиларининг тарихини ўрганган эди.

Унинг фикрига кўра, кундалик ҳаёт тарихи индивиднинг шахсий тасаввурлари шаклланишини англай бошлашдан иборат. Ушбу ёндашувга кўра, жамиятнинг “ҳаракатлантирувчи кучи” бўлган инсон тарихнинг фаол субъекти сифатида кўрилади. Бу эса ўтмишни ўрганишдаги у ёки бу схемага асосланган, “буюк” одамлар фаолиятини тадқиқ этувчи тарихшунослик анъаналарига зид бўлиб, тарихда номсиз қолган “кичик”, “оддий” инсонларнинг ҳаётий муаммолари марказий ўринда туради. Тарихий жараёнлар иштирокчиларининг кўпчилигини ташкил қилган бу гуруҳнинг ижтимоий амалиёти тарихдаги ўзгариш ва узвийликни таъминлайди. Кундалик ҳаёт тарихи ижтимоий структуралар ва субъектларнинг амалиётдаги ўзаро алоқаларини ўрганишдаги методологик муаммоларни ечишга ёрдам беради.

Германияда “Alltagsgeschichte” мактабининг вакиллари³ бу йўналиш доирасидаги мавзуларни, ёндошувларни ишлаб чиқди. “Эски фан” танқидчилари Х.Медик⁴ ва А.Людке тадқиқотчиларни инсонлар ва гуруҳлар “микротарихи”ни ўрганишга чорлайди. Шунинг учун Германияда кундалик ҳаёт тарихнинг иккинчи номи – “Geschichte von unten” – «қуйидан тарих», деб аталади.

А.Людке кундалик тарихни ўрганишда асосий эътибор ҳаётда ўз ўрнини топганлар ёки ҳамма нарсадан маҳрумлар, тўқлар ёки очлар, инсонлар ўртасидаги бирдамлик ёки нифок, уларнинг руҳий кечинмалари, эсдаликларига қаратилиши керак, деб ҳисоблайди. Умуман олганда ушбу йўналиш таҳлилида асосан тарихда “изсиз кетган” кишиларнинг ҳаётий муаммолари марказий ўринда туради.

йилларда “микро тарих” атамаси Ф.Бродель томонидан ишлатилган. Микро тарих 1970-йилларда Италияда вужудга келган. Бу борадаги дастлабки ишлар аввал “Quaderni Storici” номли журналда, кейинчалик Эйнауди нашриётида Карл Гинзбург ва Джованни Леви томонидан “Microistirie” номли серияда чоп этилган.

³ Ullrich V. Spuren im Alltag. «Barfusshistoriker» — woher sie kommen und was sie wollen // Die Zeit. 1981. 2. Nov.; Ullrich V. Entdeckungsreise in den historischen Alltag // Geschichte in Wissenschaft und Unterricht. 1985. H. 6.; Geschichte von unten: Fragestellungen, Methoden und Projekte einer Geschichte des Alltags / Hrsg von H. Ehalt. Wien, Köln, Graz, 1984; Людке А. Что такое история повседневности? Ее достижения и перспективы в Германии // Социальная история. Ежегодник, 1998/99. М., 1999; Людке А. «История повседневности» в Германии после 1989 года // Казус. 1999. М., 1999. С. 117-131; Fieseler B. Frauen auf dem Weg in die russische Sozialdemokratie, 1890-1917. Eine kollektive Biographie (= Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa. Hg. Helmut Altrichter), Stuttgart 1995; "Arme Sieger". Die Invaliden des "Großen Vaterländischen Krieges" der Sowjetunion, 1941-1991, Köln-Weimar-Wien 2013. Schloegel K. Kommunalka – der Kommunismus als Lebensform. Zu einer historischen Topographie der Sowjetunion // Historische Anthropologie. Kultur. Gesellschaft. Alltag. 1998. S. 329-346.

⁴ Medick H. Quo vadis Historische Anthropologie? Geschichtsforschung zwischen Historischer Kulturswissenschaft und Mikro-Historie / H. Medick // Historische Anthropologie. - 2001. - № 9.

Бундан ташқари, XX аср охири – XXI аср бошларида аҳолининг кундалик тарихига оид қатор инглиз тилида ҳам тадқиқотлар эълон қилинди. С.Коткин 1930 йилларда Россиядаги Магнитогорск металлургия комбинатининг қурилиши ва фаолияти мисолида жамият ҳаётидаги ўзгаришларни кўрсатиб берган. Муаллиф ўз олдига кишилар орасидаги ўзаро муносабатларни, биринчи навбатда, ўша давр учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган меҳнат интизоми, давр сиёсатида содиқлик тўғрисидаги тушунчаларни реконструкция қилишни мақсад қилиб қўйган. Шунингдек, Ш. Фицпатрик 1930-йиллардаги совет шаҳарлари ҳаётига оид масалаларни тадқиқ этган. Ушбу муаллиф кишиларнинг «фавкулудда ҳолат, яъни катағон йилларида ўзига хос омон қолиш стратегиясини очиқ берган. Фицпатрикни биринчи ўринда инсон ва давлат ўртасидаги муносабатлар қизиқтирган, чунки совет кишиларининг бутун умри давлат ташкилотлари измида бўлган, давлат ҳам иш берувчи, ҳам маҳсулотлар ва ижтимоий хизматлар таъминловчиси эди⁵.

Ғарб мамлакатларида чоп этилган илмий адабиётлар, XX аср 80-йиллар ўрталаридан бошлаб Россияда тарихий тадқиқотларда “кундалик ҳаёт” тушунчаси ишлатила бошланишига сабаб бўлди. Дастлаб кундалик ҳаёт тарихини медиевистлар ва хотин-қизлар масаласи билан шуғулланувчи мутахассислар ўргана бошлади. Ю.Л.Бессмертный ва А.Я.Гуревич бошчилигида Россия Фанлар Академияси тизимидаги ижтимоий фан институтларида кундалик ҳаёт тарихи бўйича тадқиқот олиб борувчи ишчи гуруҳи тузилди. Улар томонидан «Одиссей» номли альманах ва «Казус» номли йилнома чиқарила бошланди.

Россияда охириги ўн йилликларда мазкур йўналишни ривожлантириш бўйича катта ишлар қилинмоқда. Жумладан, 2002 йил апрелида Россия Фанлар Академияси Илмий кенгаши «Кундалик ҳаётда инсон: ўтмиш ва ҳозирги замон» номли дастур ишлаб чиқди. Кенгаш аъзолари Ю.А.Поляков ва В.Б.Жиромская ҳаётнинг ўзи каби инсон умри чексиз ва турли-туман муаммоларга бой, шунинг учун инсон кундалик ҳаётини ўрганиш комплекс ёндошувни талаб қилади, деган фикрни илгари сурдилар⁶. Н. Б. Лебина ва А.Н.Чистиков тадқиқотлари янги иқтисодий сиёсат ва “илиқлик” давридаги жараёнларнинг оддий инсонлар томонидан қабул қилиниши масалаларига қаратилган. Мазкур китобда уй-жой, кийим-кечак, дам олиш соҳаларидаги янгиликлар қандай рўй берганлиги таҳлил этилган⁷. Бундан ташқари, хотин-қизлар кундалик ҳаётини ўрганишга ҳам катта эътибор берилган⁸.

⁵ Kotkin S. Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization, University of California Press, 1995; Бодрийяр Ж. Система вещей / Пер. с франц. М., 2001; Бойм С. Общие места. Мифология повседневной жизни. М., 2003; Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: город / Пер. с англ. М.: РОССПЭН, 2001. 336 с.

⁶ Брусиловская Л.Б. Культура повседневности в эпоху “Оттепели”: Метаморфозы стиля. М.: Изд-во УРАО, 2001. 188 с.; Жиромская В.Б. Советский город в 1921-1925 гг.: проблемы социальной структуры. Отв. ред. Ю. А. Поляков. М., 1998. 166 с.; Журавлев С.В. «Маленькие люди» и «большая история». Иностранцы московского Электроставского завода в советском обществе 1920-1930-х гг. М.: РОССПЭН, 2000. 453 с.; Журавлев С.В., Мухин М.Ю. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1918-1938. М.: РОССПЭН, 2004. 240 с.; Каганский В.Л. Культурный ландшафт и советское обитаемое пространство. М.: НЛЮ, 2001. 574 с.; Нарский И.В. Жизнь в катастрофе: Будни населения Урала в 1917-1922 гг. М.: РОССПЭН, 2001. 632 с.; Осокина Е.А. За фасадом “сталинского изобилия”: Распределение и рынок в снабжении населения в годы индустриализации. 1927-1941. М.: РОССПЭН, 1997. 271 с.

⁷ Лебина Н.Б., Чистиков А. Н. Обыватель и реформы. Картины повседневной жизни горожан в годы нэпа и хрущевского десятилетия. СПб., 2003.

⁸ Женская повседневность в России в XVIII-XX вв.: Материалы международной научной конференции. 25 сентября 2003 года. - Тамбов, 2003. Пушкарева Н.Л. Частная жизнь и проблема повседневности // Демоскоп weekly. 2002. № 57/58. С.4-5; Ее же. Частная жизнь и повседневность глазами историка // Шмидт С.О. (ред.) Города европейской России конца XV – первой половины XIX в. Ч.1. Тверь, 2002. С.49-63; Ее же. История частной жизни и история повседневности: содержание и соотношение понятий // Социальная история. 2004. М., 2005.

Умуман олганда жаҳон тарихшунослигида кундалик ҳаёт йўналишида инсонларнинг шахсий ва уй ҳаёти ҳамда турмуш тарзи, инсонларнинг жамиятдаги воқеликка мослашуви йўллари, воқеа ва ҳодисаларнинг эмоционал томони, кишилар ва инсонлар гуруҳининг одатдаги турмуш тарзи билан боғлиқ кечинмалар каби масалаларга алоҳида эътибор берилади.

Германия тарихшунослигида такрорланувчи, одатий ҳол одатий бўлмаган ёки ноёб ҳолатга қарши қўйилади. Бундай ёндошув кундалик ҳаётни “омма ҳаёти” сифатида “оддий бўлмаган, ноёб шахслар ҳаётига” қарши қўяди. Бу эса “кундалик ҳаёт тарихи”нинг немисча вариантыни келтириб чиқарди, унда “кундалик ҳаёт тарихи” оддий, кўз илғамас, ўз даври ва ўз ижтимоий қатламининг типик вакили микротарихи сифатида тавсифлаш мумкин. Кундалик ҳаётга «оппозиция» сифатида немис олимлари байрамларни ва «экстремал ҳолатларни»ни кўрсатади, улар ҳам маълум бир шароитда одатий ҳолга, кундалик ҳаётга айланиши мумкин. Шунингдек, улар таълим олиш, меҳнат фаолияти, дам олишни кундалик ҳаётга киритади.

“Кундалик ҳаёт тарихи”ни микротарих сифатида тушунганликлари туфайли ушбу йўналиш бўйича мутахассисларни университет ва илмий марказлардаги лавозимлар конкурсида қатнашишига тўсқинлик қилина бошлади. Натижада Германияда расмий йўналишга қарши параллел “тарихчилар устахонаси” ва махсус журналлар вужудга келди. Бунга мисол қилиб «Тарихий антропология» журналини айтиш мумкин, шунингдек, Геттингенда «take history in our hands» шиори остида бирлашган тарихчилар ва оддий фуқаролар фаол иш олиб боришди.

Россияда кундалик ҳаёт тарихи билан шуғулланувчи тадқиқотчилар этнографлар ва XIX асрдаги «турмуш тарзини ёзувчиларидан» кўп нарсалар олдилар. Уларнинг асосий қизиқишлари этнографик мавзулар – уй-жой ва унинг қурилиши, овқатланиш тизими, кийим-кечаклар ва бошқаларга қаратилган эди. Этнографларнинг бевосита кузатиш усулидан фойдаланиш тарихчиларга инсонлар ҳаётининг тарихий ҳужжатларда учрамайдиган томонларини тушуниш имконини берибди.

Умуман олганда, этнографик тадқиқотлардан фарқли равишда кундалик ҳаётни ўрганиш воқеалар аҳамиятини тушуниш, сиёсий воқеаларга турли индивидуал муносабатларни кўрсатишга ҳаракат қилинади.

Моддий маданиятни тадқиқ этувчи этнограф мутахассислар «майда нарсаларни» таҳлил қилади, ҳунармандчилик қуроллари, маҳсулот ва хом ашё каби моддий предмет тавсифи ўрганади. Кундалик ҳаёт эса унга инсонларнинг муносабатини ёритишни мақсад қилади. Турмушдаги деталлар тадқиқотчига “давр руҳини” англашга ёрдам беради, инсоннинг шахсий ҳаёти билан тарихий воқеликларни уйғунликда кўриш имконини беради.

Охириги йилларда Ўзбекистонда ҳам кундалик ҳаёт тарихи бўйича тадқиқотлар амалга оширилмоқда. Жумладан, 1925-1991 йилларда Ўзбекистонда маиший хизмат тизимининг аҳоли кундалик турмушидаги ўрнини тизимли равишда очиб беришга қаратилган Бунёдбек Носировнинг тадқиқотида аҳолининг кундалик ҳаётида муҳим ўрин тутган маиший хизмат тизимида пойабзалларни таъмирлаш, фотосуратхоналар, ҳаммомлар, кир ювиш пунктлари ҳамда сартарошхоналар фаолияти, уларнинг муаммолари, хизмат кўрсатишда анъанавийлик ва янгиликлар уйғунлаги каби масалалар таҳлил этилган⁹.

Элёрбек Тажимирзаевнинг тадқиқотида 1960–1980-йилларда Фарғона водийси қишлоқ аҳолисининг кундалик ҳаёти тарихи масалалари таҳлил қилинган бўлиб, унда 1960–1980-йилларда Фарғона водийси қишлоқ аҳолисининг уй-жой билан таъминланиш ҳолати, бу борадаги мавжуд муаммоларни аниқлаш, совет даврида қишлоқ жойларда

⁹ Носиров Б. Ўзбекистон аҳолисининг кундалик ҳаётида маиший хизмат тизимининг ўрни (1925-1991 йиллар). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. – Тошкент, 2018. – 152 б.

йўллар қурилиши, ичимлик суви, газ, электр тармоқлари ҳамда алоқа воситалари таъминотида юз берган ўзгаришлар ва бу жараёнларнинг аҳоли кундалик ҳаётига таъсирини очиб бериш, Андижон, Наманган ва Фарғона вилоятлари қишлоқ аҳолисининг даромадлари, даромад манбалари ҳамда сарф-харажатлари мазмунини аҳоли ижтимоий-иқтисодий шароитларини тадқиқ этиш орқали кўрсатиб бериш, қишлоқ аҳолиси турмуш тарзи ва кундалик маданиятидаги ўзгаришларнинг ўзига хос жиҳатларини аниқлаш, аҳолига ижтимоий-маиший хизмат кўрсатиш тизими ва унинг қишлоқ жойларидаги аҳволини ёритиш, Фарғона водийси қишлоқ аҳолисига савдо ва умумий овқатланиш хизматлари кўрсатилиши масалаларини очиб бериш, совет даврида қишлоқ экологияси, соғлиқни сақлаш, таълим, аҳоли бўш вақти ва дам олишини ташкил этиш масалаларини ўрганиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган¹⁰. Шунингдек, тадқиқотчи Нарғизахон Шарипова 1966-1991 йилларда Фарғона водийси ўқитувчиларининг кундалик ҳаёти тарихини ўрганиб, Ўзбекистонда ўқитувчи-кадрлар тайёрлаш тизимидаги ўзгаришлар, Фарғона водийси ўқитувчиларининг иқтисодий таъминланганлик кўрсаткичлари динамикаси, моддий етишмовчиликни бартараф этиш мақсадида қўшимча даромад олиш усуллари, турар-жой билан таъминланиш ва дам олиш учун яратилган имкониятлардан фойдаланиш масалаларига доир илмий хулосаларга келинди¹¹.

Кундалик ҳаёт тарихини тадқиқ этиш усуллари. Мазкур йўналишнинг тарихий манбаларга бўлган муносабати ўзига хосдир. «Кундалик ҳаёт тарихи» билан шуғулланувчи мутахассислар тарихий манбаларда келтирилган фикрларнинг ички маъносини англаб етишга, айтилмаган жиҳатларини илғаб олишга уринадилар. Улар тарихий воқеалар иштирокчиларининг ҳатти-ҳаракатини асослашга ва уларни тушунишга ҳаракат қилади. Шу билан бирга кундалик ҳаёт тарихи билан шуғулланувчи тадқиқотчилар ҳаққоний судья ролини бажаришдан бош тортадилар. Бунинг ўрнига манбалар билан «диалог» ўрнатишга ҳаракат қиладилар, шунинг учун матнга саволлар беради.

XX аср кундалик ҳаёти тарихини ўрганаётган мутахассис оғзаки тарих усулларига мурожаат қилиш имкониятига эга. “Ҳаёт тарих”ни тўплаш ва ёзиб олиш, турли хил интервью олиш фақат оддий материал тўплаш эмас, балки кўп ҳолларда “иккиламчи” манба турини яратиш имконини беради. Совет тарихшунослигида, асосан иккинчи жаҳон уруши тарихини ўрганишда эсдаликларга манба сифатида мурожаат қилинган. Охириги 20 йилларда Россия тарихшунослигида оғзаки тарих усуллари кундалик ҳаёт тарихида кенг қўлланилмоқда. Унда психолог ва социологлар томонидан ишлаб чиқилган автобиографик матнлар билан ишлаш усули фойдалидир. Хусусан, шундай усуллардан бири “эркин ҳикоя”дир, интервью олувчи интервью берувчидан ҳеч бир аҳамиятли жиҳатларни қолдирмасдан ўзи ҳақида ва ўз ҳаёти ҳақида сўзлаб беришни сўрайди. Мавзуларнинг ва ҳаёт тарихи коллизияларнинг (қарама-қарши фикрлар ва манфаатлар) таққосланиши таққосланади, бу эса хулосалар қилишга ёрдам беради.

“Ўтмишга савол бериш” имконига эга бўлмаган тадқиқотчилар анъанавий манбалар билан ишлайдилар, лекин аввало шахсий характердаги манбаларга мурожаат қиладилар. Қадимги давр, Ўрта асрлар ва илк Янги давр тарихи билан шуғулланувчи тадқиқотчиларда эса хатлар, кундаликлар, эсдаликлардан фойдаланиш имконияти мавжуд.

Этнография ва социологияда қўлланиладиган кузатиш усулидан фойдаланганда тадқиқотчи бир пайтнинг ўзида маълумот тўплайди ва муаллифни кузатади. Бу ҳолда тадқиқотчи мазкур инсоннинг ушбу матнни ёзиш вақтида неча ёшда бўлганлиги, оилавий шароити, психологик кайфияти қандай бўлганлигини ҳисобга олади. Жамоани фикри

¹⁰ Тажимирзаев Э.А. XX асрнинг 60–80-йилларида Фарғона водийси қишлоқлари аҳолисининг кундалик ҳаёти. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) диссертацияси. – Андижон, 2020. – 156 б.

¹¹ Шарипова Н. XX асрнинг 60-80-йилларида Ўзбекистон ўқитувчиларининг кундалик ҳаёти (Андижон, Наманган, Фарғона областлари мисолида). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (Phd) диссертацияси. – Андижон, 2023. – 141 б.

масалан, бирор-бир муҳим форумнинг стенограммасини залнинг реакциясини ҳисобга олган ҳолда таҳлил қилинади.

Инсонлар хурсандчиликлари ва қайғулари, орзу ва умидлари тарихий манбаларда аксарият ҳолларда тасодифий из қолдирган, холос. Шунинг учун ҳам турмуш деталлари ва аломатларини аниқлаш учун матбуот материаллари, расмлардан фойдаланиш мумкин. Кундалик турмушдаги фарқларни яхши англаши мумкин бўлган хорижликлар гувоҳликларини ҳам тадқиқотларга жалб қилиш мумкин.

Натижада тарихчи микротарихий изланишларини ўзаро боғлиқ бир тизимга солиши лозим, шундагина майда элементлар катта саволларга жавоб бера олади. Кундалик ҳаёт тарихини танқид қилувчи мутахассислар тарихий жараёнларни яхлит бир картинага айлантириш мураккаблигини таъкидлашади. Бунинг йўли социологларга яхши маълум. Тўпланган бир хил турдаги манбалардан (суд жараёни ёзувлари ёки автобиографиялар, тарғибот рисоалари) матн қисмлари ажратиб олинади, улар тизимга солинади ва маълумотнинг такрорланиши нуқтаи назаридан таҳлил этилади.

Хулоса қилиб таъкидлаш лозимки, жаҳон тарихшунослигида кундалик ҳаёт тарихининг шаклланиши чуқур илдизга эга бўлиб, XX асрнинг ўрталарида Франциядаги анналлар мактаби вакиллари бу йўналишнинг алоҳида соҳа сифатида вужудга келишига катта ҳисса қўшди. XX асрнинг 80 йилларидан бошлаб Германияда ва дунёнинг бошқа давлатларида кундалик ҳаёт тарихи ривожлантирилиб, қатор тадқиқотлар яратилди. Шунингдек, XX асрнинг охири – XXI асрнинг бошларида Россияда ҳам кундалик ҳаёт тарихи бўйича тадқиқотлар олиб борилмоқда ҳамда Ўзбекистон тарихшунослигида бу йўналишни ривожлантириш тарих фанининг қатор муаммоларини ечишга катта ёрдам беради.